

Якщо ж громадянин порушує трудову дисципліну, з ним може бути розірвано трудовий договір, і тоді він підлягає призову на дійсну військову службу. Але, як правило, віруючі несуть невійськову службу доволі сумлінно. З часу впровадження альтернативної служби в Україні правом на неї скористалися не більше 5 тисяч осіб. Експерти вважають, що в разі обмеження права на відмову від військової служби виключно релігійними міркуваннями питома вага "альтернативників" у масі призовного контингенту лишатиметься дуже незначною.

М.ЗАКОВИЧ

зав. кафедрою Українського педагогічного університету

А.КОЛОДНИЙ

заст. директора Інституту філософії НАН України

РЕЛІГІЙНА ТА РЕЛІГІЄЗНАВЧА ОСВІТА В УКРАЇНІ

В Україні в наш час система релігієзнавчої освіти лише складається. Вона будується на засадах гуманізму, толерантності і дотримання принципів свободи совісті. В державних навчальних закладах викладається курс академічного релігієзнавства. Навчальні заклади, засновані на приватній основі, мають право вибору щодо вивчення релігієзнавчих курсів. Але вони, як і державні, повинні забезпечувати рівень релігієзнавчої освіти у відповідності з державними стандартами.

Оскільки вивчення релігії чіпає багато делікатних проблем не лише правового, а й світоглядно-виховного характеру, то навколо питань змісту і організації релігієзнавчої освіти нині точаться палкі дискусії. Скажімо, дискутується питання того, як узгодити програмові знання, визначені державним стандартом освіти, і власні погляди на релігію студента, який належить до того чи іншого віросповідання. На нашу думку, шкільне чи вузівське релігієзнавство не повинне виконувати функції узгодження поглядів на релігію представників різних конфесій або ж молоді з релігійною і нерелігійною орієнтацією. Основна мета вивчення релігієзнавства - дати молоді повний обсяг наукових, об'єктивно виважених знань про релігію, прилучати її до духовних цінностей народу. Академічне релігієзнавство покликане з наукових позицій розглядати релігію в контексті світової культури, розкривати її сутність, місце і роль в суспільстві. Такий підхід відповідає вимогам Конституції України, її принципам про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, сприяє соціальній згоді у суспільстві.

Демократизація нашого суспільства відкрила сприятливі можливості для організації релігійної освіти в Україні. Якщо в тоталітарну добу в Україні діяла всього одна православна духовна семінарія в Одесі, то нині маємо вже 86 духовних навчальних закладів різних конфесій.

Останнім часом в засобах масової інформації, листах в державні органи все частіше порушується питання введення в школах Закону Божого, а у вузах, як обов'язкових, певних богословських дисциплін. Подекуди керівництво освітянських установ, ігноруючи принцип світськості освіти, закріплений в Україні її Конституцією і чинним законодавством, самочинно ввело викладання релігійних курсів, залучивши до цього непідготовлених до педагогічної роботи служителів культу, різних проповідників.

Міністерством освіти України встановлено, що в ряді державних шкіл мають місце факти самочинного запровадження Закону Божого або Катехізису, чим порушується Конституція, зокрема принцип світського характеру державної освіти. Крім того, серед церковного керівництва поширена думка, що в школах повинно вик-

ладатися віровчення тієї церкви, яка є панівною в регіоні або якій "належить канонічна земля". Так, у Львівській області в державних школах запроваджено курс "Духовне відродження" з першого по одинадцятий класи. Його читають переважно священники УГКЦ. Це не що інше, як скрита катехізація молоді у державних школах. Такий підхід неприйнятний, оскільки він веде до дискримінації в галузі релігійної освіти, її політизації, силового насадження того чи іншого віросповідання і, нарешті, порушення прав людини взагалі. Вивчення релігії в системі релігієзнавчої освіти повинне відповідати чинному законодавству, а також міжнародним правовим документам в галузі релігії.

Релігієзнавчу освіту не слід ототожнювати або підміняти богословською (теологічною). Остання, як і атеїстична, є світоглядно неплюральною, а водночас ще й конфесійно зорієнтованою. Організація богословської освіти в системі державних навчальних закладів суперечить принципам світськості освіти, відокремлення Церкви від Держави і державної школи від Церкви, спричинить до подальшого загострення суперечок і конфліктів на світоглядному й конфесійному рівнях, оскільки в державних школах і вузах навчаються віруючі різних конфесій, а також невіруючі.

Релігійна освіта - це навчальний процес, зорієнтований на передачу реципієнту певного обсягу релігійної інформації з метою підвищення рівня його релігійної освіченості, формування навиків усвідомленого сприйняття змісту певного релігійного віровчення. Але релігійна освіта не є позаконфесійною. Для її проведення залучаються конфесійно зорієнтовані особи, а це призводить до однобічно заангажованих оцінок ними інших віровчень, виховання негативного ставлення до них. Релігійна освіта буває загальнопросвітницькою і професійно-зорієнтованою. Загальнопросвітницький характер має навчання релігії в парафіяльних і недільних школах, на різних біблійних курсах тощо. Професійно-зорієнтовану релігійну освіту, яку ще можна назвати богословською, проводять різного типу духовні навчальні заклади (академії, університети, семінарії, коледжі тощо). Від рівня духовної освіти в католицизмі і протестантизмі (на відміну, скажімо, від православ'я) залежить кар'єра особи в церковному житті. На початок 1998 року в Україні різні конфесії мали 5642 недільних шкіл і 86 духовних навчальних закладів. Налагодити релігійно-освітянську роботу в нашій країні в різних формах нині прагнуть різні зарубіжні релігійні місії.

Проте, враховуючи світськість нашої держави, велику конфесійну строкатість її релігійної карти, наявність значної кількості людей з нерелігійною світоглядною орієнтацією, в системі державної освіти має бути організоване вивчення саме релігієзнавчих навчальних дисциплін. Релігієзнавча освіта - це система освітянської роботи, метою якої є озброєння особи всією сумою знань, які має академічне релігієзнавство про природу, сутність, функціональність, історію та географію релігії. На відміну від релігійної освіти, релігієзнавча є світоглядно-плюральною, оскільки знайомить своїх реципієнтів з різними поглядами на релігії, конфесійно незаангажованою, оскільки без будь-яких симпатій чи антипатій розкриває сутність віровчення, особливості культу, характер історії тієї чи іншої релігійної течії. Релігієзнавча підготовка забезпечує принцип світськості освіти, відповідає повністю положенню правових документів про відокремлення школи від Церкви, а Церкви - від Держави. Вона прагне утвердити в навчальний процес принцип переконання, творчого мислення.

Релігієзнавчу освіту мають забезпечити саме державні навчальні заклади. Дисциплінарна визначеність релігієзнавчої освіти відмінна в середній і вищій школі, в системі релігієзнавчої спеціалізації. Як на нас, то в середній школі слід вивчати переважно історію релігій, сучасні релігії світу, а у вищій - вже основи релігієзнавства, систему релігієзнавчих спецкурсів. До викладання тут слід допускати педагогів, які пройшли відповідну релігієзнавчу підготовку на спеціально організованих для цього курсах при провідних педагогічних інститутах та державних університетах України. В наступному з метою спеціальної підготовки викладачів релігієзнавчих дисциплін для установ середньої ланки освіти слід ввести спеціалізацію (а то й факультети) з релігієзнавства в Київському, Одеському, Львівському, Донецькому, Запорізькому державних

й Українському педагогічному університетах, Полтавському й Рівненському педінститутах. Підготовку викладачів релігієзнавчих дисциплін для вузів можна було б організувати на філософських (а то й релігієзнавчих) факультетах провідних університетів.

Підготовку релігієзнавців налагоджено в національному університеті "Києво-Могилянська Академія". Навчальний план спеціалізації включає, окрім базового курсу "Релігієзнавство" (68 годин), історію християнства і релігій Сходу, дисциплінарне релігієзнавство - філософію релігії, феноменологію релігії, історію релігії, етнологію релігії, психологію, соціологію релігії, курси з релігійної філософії різних конфесій, основ християнського віровчення, містикознавства, з нетрадиційної релігійності, панорами сучасного релігійного життя, історії релігієзнавчої і богословської думки, а також спецкурси з українського язичництва, Української релігійної духовності, історії релігії в Україні та інші. Студенти проходять науково-дослідницьку, педагогічну і соціологічну релігієзнавчі практики, пишуть курсові, бакалаврську і магістерську роботи з різних релігієзнавчих дисциплін. Хоч зауважимо тут на тому, що зміст релігієзнавчої освіти ще потребує свого наукового обґрунтування.

Підготовку спеціалістів вищої наукової кваліфікації з релігієзнавства в Україні можна було б організувати через аспірантуру і докторантуру Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, деяких провідних університетів.

З метою забезпечення наступності в релігієзнавчій освіті варто було б утворити при Міносвіти України комісію, завданням якої була б підготовка навчальних програм з релігієзнавчих дисциплін, організація написання підручної літератури тощо.

Релігійну освіту мають проводити навчальні заклади, які організовуються конфесіями при своїх керівних установах, монастирях, парафіях. Як виняток, можна було б дозволити їм використовувати попервах частково, на правах оренди приміщення державних навчальних закладів, але без підпорядкування навчального процесу в них керівництву різних інституцій Міністерства освіти. Слід визначитися в тому, що загальноосвітня програма цих навчальних установ, якщо вони претендують на видачу документів про освіту державного зразка, затверджується обласними відділами освіти, а то й Міністерством освіти України.

Демократизація нашого суспільства відкрила сприятливі можливості для організації релігійної освіти в Україні. Якщо в тоталітарні часи в Україні діяла всього одна православна духовна семінарія в Одесі, то нині маємо вже 86 духовних навчальних закладів різних конфесій, в яких навчається 12800 слухачів. Більше всього їх в Українській православній церкві Московської юрисдикції - 13, де готуються до різних видів релігійної діяльності 2824 осіб. Церква має в Києві свою духовну академію. Київський патріархат в 1997 році мав 12 навчальних духовних установ з 1427 слухачами. З них дві духовні академії - у Києві і Львові, філософсько-богословський факультет при Чернівецькому університеті ім.Ю.Федьковича. Автокефальна православна Церква має 5 духовних навчальних закладів. Серед них виділяється своєю навчальною відкритістю і творчим підходом до формування навчального плану Харківський колегіум ім. патріарха Мстислава.

Надто багато уваги організації богословської освіти надають греко- і римо-католицька Церкви. В 1997 р. УГКЦ мала в Україні вісім семінарій і духовну академію. Вирішується питання переміщення до Львова Українського католицького університету. Навчання в греко-католицькій системі освіти охоплено 1385 осіб. 5 навчальних установ римо-католиків мають 205 слухачів.

В останні роки спостерігається за підтримки зарубіжних центрів активізація роботи з організації релігійної освіти в традиційних для України протестантських церквах. Так, баптисти різних організаційних об'єднань мають 20 своїх навчальних установ, де здобувають релігійну освіту 3100 осіб. В 8 навчальних закладах п'ятдесятників нині 1300 слухачів, а в духовній семінарії адвентистів сьомого дня їх 600.

Прагнуть організувати підготовку кваліфікованих кадрів шляхом відкриття

своїх навчальних установ й нові релігійні течії. Так, має вже свою духовну семінарію в Донецьку Церква повного Євангелія, відкрило Академію ведичних знань Товариство свідомості Крішні, організують навчальну установу харизмати.

Зрозуміло, що кожна з конфесій по-своєму забезпечує навчальний процес в своїх коледжах, семінаріях, академіях, різну мету переслідує цим. Так, греко-католики зорієнтовують діяльність своїх навчальних установ на підготовку, окрім священнослужителів, ще й капеланів, викладачів релігійних курсів для загальноосвітніх шкіл.

Україна в наш час знаходиться під активним впливом різних міжнародних місіонерських центрів і корпорацій, які проводять різноманітні релігійні заходи, зокрема, конгреси, конференції, семінари за участю іноземних проповідників. В Україні нині активно діє понад 400 зарубіжних місій і місіонерських організацій. Серед них: "Благодійність", "Гедеон", "Маріам", "Нова церква", "Обітниця світу", "Сім'я", "Чайтані" та ін. Значна кількість іноземних місіонерів прибувають в Україну з туристичними або службовими візами як фахівці в галузі освіти, охорони здоров'я і культури. Але невдовзі після приїзду вони розгортають широку релігійну місіонерську діяльність. Останнім часом в державних установах освіти набули поширення різні міжнародні релігійні програми і проекти, що видаються як новаторство у педагогіці. Подекуди започатковано створення в державних загальноосвітніх школах класів релігійного спрямування. У вищих навчальних закладах організуються товариства з вивчення іноземних мов, які викладають фахівці з різних конфесій із-за кордону. Методика їх викладацької діяльності побудована, як правило, на аналізі біблійних сюжетів, релігійних псалмів і спрямована в основному на пропаганду релігії.

В Україні активну місіонерську діяльність в галузі освіти розгорнули американська корпорація "Інтенсивна християнська освіта", "Культурно-просвітницький центр "Нове життя", "Біблійна місія "Слов'янське Євангельське товариство" та інші. Їх діяльність зорієнтована на різні освітянські заклади. Окрім дошкільних закладів і загальноосвітніх шкіл, зарубіжними місіонерами паралельно проводиться робота й у вищих навчальних закладах України. Для роботи на кафедрах іноземних мов багатьма вузами були запрошені зарубіжні фахівці. Серед запрошених чимало людей з богословською освітою і досвідом місіонерської роботи. Інтенсивне вивчення англійської мови вони здійснюють саме на релігійній основі, зокрема на матеріалі біблійних сюжетів і псалмів. За таких обставин вивчення літературної англійської мови підміняється теологічним варіантом англійської мови, яка має вузьку сферу вжитку і мало придатна для мовної практики. Названа ситуація зумовлена багатьма чинниками, зокрема зростанням зацікавлення до англійської мови і необхідністю збільшення обсягу навчальної роботи з її вивчення, нестачею в Україні викладачів іноземних мов, прагненням освіти заповнити ту духовну нішу, яка утворилася після краху комуністичної ідеології.

В деяких вузах самоініціативно створюються студентські релігійні товариства з вивчення проблем сучасного християнства і східних релігій. Особливу увагу на місіонерську роботу серед вузівської інтелігенції і студентів звертають Церква уніфікації Муна, Міжнародне товариство свідомості Крішні, Міжнародна комуна саньясинів та ін. Так, при Сімферопольському університеті створено студентську громадську організацію "Університет Махаріші Махеш Йоги". Основний напрямок діяльності цього університету - освоєння ведичних знань, які охоплюють проблеми філософії, медицини тощо. Керівництво і викладання в університеті здійснюють зарубіжні місіонери.

Аналіз місіонерської освітянської діяльності різних зарубіжних центрів України засвідчує, що роль релігійного чинника у вихованні української молоді досить суперечлива і далека від оптимального. Місіонери різних конфесій дають інтерпретацію загальнолюдських і християнських моральних цінностей у рідній своїй конфесії. Керуючись принципом релігійної нетерпимості, вони нерідко принижують значення інших віросповідань, зокрема традиційних для України а також світських моральних цінностей. Деформована релігійна освіта і релігійне виховання молоді не сприяють

становленню у неї гармонійної духовності, формують невпевненість у власних силах, почуття меншовартості, нетерпимості до інших релігій, войовниче ставлення до іновірців. Тому важливо, щоб держава захищала духовні інтереси своїх громадян, будь-яку місіонерську діяльність спрямовувала в річище дотримання свободи совісті, національних пріоритетів, загальнолюдських цінностей.

Водночас вивчення досвіду роботи створених в Україні експериментальних класів, діяльності в сфері освіти місіонерських організацій і молодіжних товариств дозволило виявити певні недоліки і труднощі у цій справі.

Перш за все, рівень освіти в школах майбутнього не завжди відповідає державному стандарту освіти в Україні. Мали місце випадки, коли державний компонент навчального плану штучно скорочувався. Замість математики та історії до навчального плану включались, наприклад, курси історія релігії в легендах, основи біблійних знань, теологія та ін. Здебільшого ці курси не мали відповідного методологічного забезпечення. Це істотно позначилося на якісному рівні знань учнів. Так, лише 50% учнів середньої школи N86 м.Києва в експериментальному класі справились з контрольною роботою з математики, виконавши її з оцінкою задовільно. У відповідному класі цієї школи, який працював за державною програмою, з контрольною роботою з математики справились 82% учнів. Більше половини з них отримали добрі і відмінні оцінки. Не краща ситуація виявилась із знанням програмового матеріалу з історії. Діти в експериментальних класах добре знали родовід та імена Старозавітних пророків і царів стародавньої Іудеї, але нічого не знали про князя Володимира Великого, який хрестив Київську Русь, князя Ярослава Мудрого, який багато зробив для зміцнення позицій християнства, про інших діячів української держави. Програми шкіл майбутнього повинні бути тісно пов'язані з культурою та історією українського народу, його національними традиціями, враховуючи те, що християнство в Україні має більше як тисячолітню історію, а протестантизм бере тут свій початок ще з XVI століття. Керівництво корпорації "Інтенсивна Християнська Освіта" забороняло використовувати під час навчального процесу будь-які матеріали, що не передбачені прийнятими нею навчальними програмами. Так, коли в київській школі-гімназії N109 зробили спробу включити в програму експериментального класу елементи національного навчання і виховання, то згідно особистого розпорядження Д.Ховарда навчання в цьому класі було припинене на два місяці. Воно відновилося лише після вилучення доповнень з національного навчання і виховання.

З метою усунення проблем, спричинених організацією в школах місіонерської освіти, розробки та впровадження різноманітних технологій навчання, обміну освітянським досвідом роботи, Міністерство освіти України розробило проект угоди з Корпорацією "Інтенсивна християнська освіта". Але ця угода не була підписана президентом корпорації з посиланням на те, що вона готувалася у Києві, а не в Техасі, де перебуває штаб-квартира корпорації. З огляду на це Кабінет Міністрів України видав в 1994 р. розпорядження про припинення роботи зарубіжних релігійних функціонерів в державних загальноосвітніх закладах, оскільки їх діяльність суперечить Конституції України і чинному законодавству. Міністерство освіти України видало наказ про переведення експериментальних класів на програми державного стандарту освіти. Релігійна освіта і виховання не можуть проводитися екстремістськими методами і спрямовуватися на нівелювання історичних та національних цінностей українського народу з метою утвердження релігійних принципів однієї з протестантських конфесій. Деформоване релігійне навчання і виховання не приносить користі у розвитку духовних цінностей українського суспільства, формує нетерпимість до інших релігійних вірувань, принижує громадянську гідність українських дітей.

Відтак в системі державної освіти має бути організована релігієзнавча освіта. В усіх формах вона повинна здійснюватися на принципах гуманізму, толерантності і дотримання принципу свободи совісті. Релігієзнавча освіта повинна спрямовуватись в русло нормалізації міжконфесійних відносин і забезпечення стабільності суспільного життя в Україні.